

Гритенко О.А.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕЯКІ ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРОТИРІЧЧЯ У СИСТЕМНОСТІ ВИКЛАДЕННЯ

Вступ. Незважаючи на існування законодавчого регулювання в сфері військових кримінальних правопорушень, існують спірні питання щодо законодавчого визначення положень звільнення від кримінальної відповідальності за вказані кримінальні правопорушення. Наразі спостерігається протиріччя щодо системності викладення положень, які стосуються звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені у ст. 401 КК (ст. 407 КК України «Самовільне залишення військової частини або місця служби» та ст. 408 КК України «Дезертирство») та тими, що закріплені у безпосередніх статтях Особливої частини КК України (ч. 5 ст. 110–2, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 5 ст. 158-3, ч. 5 ст. 160, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212–1, ч. 6 ст. 255, ч. 2 ст. 255-2, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258–3, ч. 3 ст. 258-4, ч. 4 ст. 258–5, ч. 4 ст. 258-6, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 265, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321–1, ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 401, ч. 5 ст. 447 КК України). Маємо зазначити, що передумовами перегляду та закріплення у КК України відповідних змін та доповнень звісно є перебування України у правовому режимі воєнного стану, а відповідно вимагання від законодавця найшвидшого законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, зокрема встановлення такої форми реалізації кримінальної від-

повідальності як звільнення від кримінальної відповідальності, яка б системно узгоджувалась відповідними положеннями щодо звільнення від кримінальної відповідальності, що закріплені в Особливій частині КК України. Проте, маємо констатувати, що іноді швидкість з якою приймаються відповідні зміни та доповнення, позначаються на безлічі системних вад у положеннях КК України та роблять їх, зокрема неефективними та корупційними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби, а також за дезертирство присвячено чимало наукових праць таких вчених, як Кавунська А. О., Карпенко М. І., Ониськів А. М., Орловська Н. О., Сенько М. М., Степанова Ю. П., Хавронюк М. І. та інших. Проте у роботах вказаних дослідників відсутній кримінально-правовий аналіз положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності зазначених кримінальних правопорушень під час воєнного стану в Україні.

Метою статті є кримінально-правовий аналіз положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності передбачених в ч. 5 ст. 401 КК України щодо самовільного залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК) і дезертирства (ст. 408 КК), а також виявлення протиріччя щодо системності викладення положень звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 401 КК України та інших норм, що містять спеці-

альні види звільнення від кримінальної відповідальності передбачені в Особливій частині КК України.

Виклад основного матеріалу. Нерідко, прагнучи відповідати вимогам часу, законодавець не встигає ретельно опрацювати нові кримінально-правові норми. Дотримання негайних інтересів, кон'юнктурних запитів призводить до дисбалансу самої системи кримінального права, породжує труднощі практичного застосування окремих норм. Численні зміни закону за короткий проміжок часу, викликані раптовою необхідністю (зокрема, перебування України у період воєнного стану), проте внесені без урахування основоположних принципів кримінальної відповідальності, породжують проблеми тлумачення та застосування закону та можуть призвести до руйнування кримінального закону як єдиної та несуперечливої галузі права. Зазначені причини підтверджують той факт, що попри безумовну необхідність зміни норм кримінального права з урахуванням обстановки в якій перебуває Україна (воєнний стан), нововведення повинні органічно вписуватися в чинну систему права, не суперечити іншим нормам, якщо не потрібно кардинального перегляду всієї галузі права. Маємо зазначити, що КК України побудовано за принципом системності, а отже усі положення відповідають одне одному. На жаль, на сьогодні вказаний принцип не завжди враховується законодавцем під час запровадження нових положень в Особливу частину КК України, зміни її діючих норм, зокрема щодо норм, які регулюють кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, зокрема встановлення такої форми кримінальної відповідальності як звільнення від кримінальної відповідальності. Так, 20 серпня 2024 року на підставі законопроекту № 3902-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримі-

нальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» були внесені зміни до Кримінального кодексу України щодо декриміналізації самовільного залишення військової частини або місця служби і дезертирства для осіб, що вчинили вказані кримінальні правопорушення вперше. Вказані зміни були внесені із метою вдосконалення під час дії воєнного стану кримінального законодавства у сфері злочинів проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, зокрема встановити юридично визначені механізми звільнення військовослужбовців Збройних Сил України від кримінальної відповідальності за вчинення військового кримінального правопорушення [6]. Відповідні пропозиції знайшли втілення в КК України, так, згідно ч. 5 ст. 401 КК України, особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 цього Кодексу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби [3]. Отже, з першого огляду Особлива частина КК України доповнилась ще одним спеціальним видом звільнення від кримінальної відповідальності. Розкриваючи сутність, зміст та ознаки спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, маємо зазначити, що спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності окрім спільних рис із загальними видами звільнення від кримінальної відповідальності, мають особливі (відмінні від загальних видів) ознаки, які дають право називати їх спеціальними.

Вони передбачені для вичерпного переліку кримінальних правопорушень (ч. 5 ст. 110–2, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 5 ст. 158–3, ч. 5 ст. 160, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212–1, ч. 6 ст. 255, ч. 2 ст. 255–2, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258–3, ч. 3 ст. 258–4, ч. 4 ст. 258–5, ч. 4 ст. 258–6, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 265, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321–1, ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 401, ч. 5 ст. 447 КК України). Вчені однастайні в тому, що ці заохочувальні норми стосуються конкретних складів злочинів, точно визначених відповідними нормами Особливої частини КК [2, с. 38; 4, с. 434; 5, с. 43]. Крім того, маємо зазначити, що заохочувальні норми законодавець передбачає як частину відповідної кримінально-правової норми. Проте, на відміну від сталої систематизації в Особливій частині КК України підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності, закріплення підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності щодо ст. ст. 407, 408 КК України має відмінність, так як не закріплені безпосереднього у ст. ст. 407, 408 КК України (хоча стосується саме цих кримінальних правопорушень), а передбачені у ч. 5 ст. 401 КК України. Отже, такий виклад не відповідає системності закріплення в Особливій частині КК України видів звільнення від кримінальної відповідальності та має, на наш погляд, відмінний характер (пропонуємо його називати – («родовим звільнення від кримінальної відповідальності»). Такий відмінний характер Розділу XIX від усієї Особливої частини КК України спостерігається і стосовно конкретного поняття військових кримінальних правопорушень, передбаченого також у ст. 401 КК України. Проте жоден інший розділ окрім загального визначення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 11 КК України не має окремої норми, яка б закріплювала конкретне визначення тих кримінальних правопорушень, які регулюють ту чи іншу сферу, зокрема транспортні кримінальні правопорушення, службові кримінальні правопорушення, економічні кримінальні правопору-

шення тощо. Індивідуальність військових кримінальних правопорушень, за наявності ознак, які є спеціальними для них (спеціальний об'єкт, спеціальний суб'єкт, кримінальна (військова) протиправність), а також особливості регулювання суспільних відносин, передбачених Розділом XIX у період воєнного стану, зокрема питання звільнення від кримінальної відповідальності щодо самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства, вказують на потребу удосконалення законодавчих положень у цій сфері, зокрема розробка Воєнно-кримінального кодексу України (назвемо його умовно так) як абсолютно нового кодифікованого законодавчого акту [1, с. 524].

Висновки. На підставі проведеного кримінально-правового аналізу ч. 5 ст. 401 КК України та спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності передбачених в Особливій частині КК України, визначено наступне: вирішення позначеної невідповідності, повинно бути усунено або шляхом уніфікації досліджуваних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених у ч. 5 ст. 401 КК України, таким чином: «ч. 6 ст. 407 КК України – Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби; ч. 5 ст. 408 КК України – Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби

та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби»; або визнання передбачених у ч. 5 ст. 401 КК України видів звільнення, як такими, що не є ні загальними, ні спеціальними. Виділення їх у самостійний вид звільнення від кримінальної відповідальності («родове звільнення від кримінальної відповідальності»), з подальшим детальним

теоретичним обґрунтуванням та розробкою поняття. Окрім вказаного, розв'язання позначених проблем, зокрема щодо місця підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирства, може бути вирішено шляхом розробки Воєнно-кримінального кодексу України, як абсолютно нового самостійного кодифікованого законодавчого акту.

Анотація

У статті досліджуються протиріччя щодо системності викладення положень, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 401 КК (ст. 407 КК України «Самовільне залишення військової частини або місця служби» та ст. 408 КК України «Дезертирство») та тими, що закріплені у безпосередніх статтях Особливої частини КК України. Визначено, що передумовами перегляду та закріплення у КК України відповідних змін та доповнень звісно є перебування України у правовому режимі воєнного стану, а відповідно вимагання від законодавця найшвидшого законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, зокрема встановлення форм кримінальної відповідальності, які б системно узгоджувалися із тими, що містить Особлива частина КК України. Проте, іноді швидкість з якою приймаються такі зміни та доповнення позначаються на безлічі системних вад у положеннях КК України та роблять їх неефективними та корупційними. Здійснено звернення до законопроекту № 3902-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» були внесені зміни до Кримінального кодексу України щодо декриміналізації самовільного залишення військової частини або місця служби і дезертирства для осіб, що вчинили вказані кримінальні правопорушення вперше, а також проаналізовано структуру кримінально-правових норм, що містять спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. Доведено, що на відміну від сталої систематизації інституту звільнення від кримінальної відповідальності в Особливій частині КК України закріплення звільнення від кримінальної відповідальності щодо ст. ст. 407, 408 КК України відрізняється, так як не міститься безпосереднього закріплення у ст. 407, 408 КК України (хоча стосується саме цих кримінальних правопорушень), а передбачено у ч. 5 ст. 401 КК України. Отже, такий виклад не відповідає системності закріплення в Особливій частині КК України звільнення від кримінальної відповідальності та має, на наш погляд, відмінний (видовий) характер. Запропоновано, усунення вказаної невідповідності: або шляхом уніфікації досліджуваних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених у ч. 5 ст. 401 КК України, із закріпленням у ч. 6 ст. 407 КК України та ч. 5 ст. 408 КК України; або визнання передбачених у ч. 5 ст. 401 КК України видів звільнення, як такими, що не є ні загальними, ні спеціальними. Виділення їх у самостійний вид звільнення від кримінальної відповідальності («родове звільнення від кримінальної відповідальності»), з подальшим детальним теоретичним обґрунтуванням та розробкою поняття.

Ключові слова: дезертирство, звільнення, кримінальна відповідальність, військові кримінальні правопорушення, кримінально-правове регулювання, кримінально-правова, норма, системність, самовільне залишення військової частини.

Hrytenko O.A. Criminal-legal analysis of provisions on exemption from criminal liability for some military criminal offenses: contradiction in the systematic presentation

Summary

The article examines the systemic nature of the provisions, so that there is an exemption from criminal liability for criminal offenses, transferring Art. 401 CC (Article 407 CC of Ukraine “Self-deprived military unit or place of service” and Article 408 CC of Ukraine “Desertion”) and those enshrined in the middle articles of the Special Units of the CC Ukraine. It is indicated that the change of mind is about the consolidation of changes in the CC of Ukraine and the transition of Ukraine during the period of war, and, consequently, the rise of the legislator of the most prominent legislative regulation of criminal liability for criminal offenses against the established procedure for military service, in addition to the establishment of forms of criminal liability, which would be systemically served by those who take revenge Particularly CC of Ukraine. Prote, however, the efficiency with which such changes are accepted and additionally is determined by the impersonality of systemic waters in the provisions of the CC of Ukraine and their ineffectiveness and corruption. An amendment has been made to Bill No. 3902-IX “On amending the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedural Code of Ukraine and other laws of Ukraine to ensure a thorough criminal prosecution for crimes” Against the established procedure for carrying out or performing military service during the military period, changes were made to the Criminal Code of Ukraine to decriminalize the unauthorized withdrawal of military units or Place of service desertion for individuals who committed the indicated criminal offenses first, and also analyzed the structure of criminal legal norms to prevent special types of criminal offenses. It has been reported that upon the introduction of the systematization of the institution, the criminal offense has been consolidated in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. Subject to Art. Art. 407, 408 CC of Ukraine is being undermined, since there is no place for immediate consolidation at Art. 407, 408 of the Criminal Code of Ukraine (I want to cover many criminal offenses), and transferred from Part 5 of Art. 401 CC of Ukraine. However, such a conclusion does not support the systemic consolidation in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine of a criminal type and may, in our opinion, have a subordinate (species) character. Proposed, eliminating the indicated inconsistency: or by unifying the investigation of the types of criminal activity transferred from Part 5 of Art. 401 CC of Ukraine, as enshrined in Part 6 of Art. 407 CC of Ukraine and part 5 art. 408 CC of Ukraine; or the identity of the peredbachenih in Part 5 of Art. 401 of the Code of Ukraine of various types, such as those that are neither illegal nor special. Their vision is of an independent type of evolution from the criminal profile (“ancestral evolution from the criminal profile”), with further detailed theoretical delineations and development I understand.

Key words: desertion, release, criminal record, military criminal offenses, criminal-legal regulation, criminal-legal, norm, systemicity, self-imposed deprivation of the military part.

Список використаних джерел:

1. Гритенко О. А. Окремі питання створення моделі воєнно-кримінального права в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VIII Між-нар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. I. С. 522–524.
2. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з дійовим каяттям : [монографія]. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 152 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року № 1001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення 10.02.2025)
4. Ковітіді О. Ф. Класифікація видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Держава і право*. 2004. Вип. 23. С. 433–439.

5. Наден О. В. Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Х. : Право, 2003. 224 с.
6. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану». URL : [blob:https://itd.rada.gov.ua/7b0b9dfa-0263-4ead-beb8-e2c0dca0f8dd](https://itd.rada.gov.ua/7b0b9dfa-0263-4ead-beb8-e2c0dca0f8dd)